OPEN ACCESS

FEMINISTIČKI PRISTUP POVIJESTI UMJETNOSTI

Pregledni naučni rad

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.8024640

Primljen: 10.03.2023.
Prihvaćen: 25.05.2023.

Ilda Halilčević

Univerzitet u Sarajevu, Akademija likovnih umjetnosti
ihalilcevic@alu.unsa.ba

U ovom radu su iznešena stanovišta progresivnih feminističkih pionirki i njihovi kritički stavovi koji će osvijetliti put današnjoj ženi. Otkrivajući sudbinu žene kroz vrijeme muškog sistema neophodno je dati uvid u ženske vrijednosti koje su protkane u pore ljudskog života. Stoga, kada je riječ o feminističkoj kritici, nastoji se podstaknuti širenje slobode oba spola, zalažući se za inkluzivan pristup koji ne degradira nikoga. Francuska povjesničarka, feministica Simone de Beauvoir u svom djelu "Drugi spol", ispisujući terijsku polemiku žene, navodi da je ženi dodijeljena uloga Drugoga, dok je svijet Prvih svijet prvotnih, buržujskih maskuliniteta, koji su udarili čvrste temelje patrijahalnog poretka. Žene se kritički suočavaju sa poviješću filozofije i umjetnosti. Patrijahalna mišljenja će se dugo povlačiti kroz umjetničku i filozofsku misao, stoga nije ni začudno zašto je vrlo malo ženske intelektualne ostavštine danas. Žene umjetnice su se kroz različite periode suočavale sa različitim izazovima, jer se problematizirala uloga žene kao umjetnice, njen profesionalni uspjeh, sam integritet i egzistencija.

Ključne riječi: feministička kritika, spol, rod, patrijarhat, žena, društvo, povijest umjetnosti, žene umjetnice, obrazovanje, maskulinistički sistem

Uvod

Analizirajući djela pojedinih umjetnica koje su se 60-tih godina 20. stoljeća bavile položajem žene i iščitavajući feminističku literaturu koja govori o nedostacima ženskih imena u povijesti, potaknuta sam da se bavim temom "Feministički pristup povijesti umjetnosti". Ono što me još dublje ponukalo da se bavim ovom temom, jeste iščitavanje djela "Traktat o slikarstvu" Leonardo Da Vincija, koji u središte svojih spoznaja stavlja maskulinistički diskurs, koji sudjeluje u umjetničkoj konstrukciji, degradirajući posve žensku figuru.

U ovom radu prvobitno iznosim stanovišta poznatih filozofa kroz povijest filozofije, srednjeg vijeka i ženske podređenosti. U radu ću zastupiti stanovišta progresivnih feminističkih pionirki i njihove krtičke stavove kroz povijest. Prvenstveno, osvrnut ću se na Katherine Murry Millett i Simone de Beauvoir, njenu knjigu "Drugi spol". Nastojat ću detaljnije obrazložiti njihova misaona ishodišta.

CC BY SA

Nesumnjivo je da su žene u povijesti dugo vremena degradirane i osporavane na raznim poljima djelovanja, što ćemo posebice vidjeti dalje u radu na primjerima iz 18. i 19. stoljeća, a na kraju ću dati primjer savremenih umjetnica koje su postale oslobođene žene.

Tako, francuska povjesničarka, feministica Simone de Beauvoir u svom djelu "Drugi spol" ispisujući problematiku žene, navodi zapravo kako je ženi dodijeljena uloga *Drugoga.* Dok je svijet *Prvih* svijet prvotnih, tako reći buržujskih maskuliniteta, koji su udarili čvrste temelje patrijahalnog poretka. Zbog toga, žene se kritički suočavaju sa povješću filozofije i umjetnosti. Uočavamo da će se patrijahalna mišljenja doista dugo povlačiti kroz umjetničku i filozofsku misao, stoga nije ni začudno zašto je vrlo malo ženske intelektualne ostavštine danas. Dakle, suočeni smo sa mišlju da je svijet povijesti ujedno percipiran kroz muško stajalište. Kada je riječ o umjetnosti, Linda Nochlin, u svom eseju „Zašto nije bilo velikih umjetnica?" iznosi veoma jasnu problematiku i činjenicu kako su samo muški umjetnici stavljeni na pijedestal. A institucionalni sistemi kao takvi su se dogovorili protiv toga da žena bude u bilo kakvoj mogućnosti da slijedi umjetničko obrazovanje i njemu slične puteve.

Čitanje feminizma

Prije svega, danas kada govorimo o feminizmu to ujedno podrazumijeva i čitanje na drugačiji način. Elaine Showalter, američka kritičarka i feministica je govorila o tome da se na američkim koledžima vršilo istraživanje o tome šta se čita i na koji način. To istraživanje je pokazalo ujedno da su većina autora muškarci, te da su žene učene da čitaju na muški način.[1]

Zapravo, ovim kažemo da kada uđemo u priču o rodnim istraživanjima i feminizmu, shvatimo da nam neke knjige nisu odgovarale jer smo ih čitali na pogrešan način, jer nismo imali dobro podešen optički aparat da vidimo određene stvari. Naravno, to ne znači da sve knjige nisu dobre i da smo sve čitali pogrešno, već da nam je za neka čitanja potrebna edukacija. Potrebno je da doživimo inicijaciju u različite pojmove, koji će nam služiti kao oruđe pri čitanju djela određenih autorki.

Ono što je izuzetno važno jeste da onog trenutka kada postanemo svjesni onoga što bismo mogli nazvati ženskom tradicijom i problemima koji se dešavaju u okvirima te tradicije, počnemo drugačije gledati i na tekst. Potrebno je da izoštrimo čula da bi mogli određene probleme da prepoznamo. To nema nikakve veze sa našom inteligencijom ili čitalačkim iskustvom, već sa načinom na koji smo učeni da posmatramo i čitamo.

Treba da napomenem Judith Fetterley koja u svom tekstu "Čitateljka koja čita" objašnjava da su žene ne samo učene da čitaju kao muškarci, već je ženama kroz povijest govoreno da je sve ono što one jesu - pogrešno. S toga, Judith F. iznosi da žene jesu tjelesno žene, ali da imaju um muškarca, jer su navikute da čitaju i pišu poput muškarca. I tu uviđamo jedno omuževljavanje u samim akademskim krugovima. Ta naime maskulinizacija nije samo prisutna u književnosti, već i u likovnoj umjetnosti. Kao dokaz takvog razmišljanja treba da pomenem autorke, umjetnice koje su se potpisivale muškim psudonimima. Riječ je o jednoj igri da žena ne bi bila primjećena i da bi preživjela. U povijesti ženskog stvaralaštva uviđamo generalno problem koji se veže za diskunuitet ženske tradicije u umjetnosti. Žene su osjećale strah od autorstva, gdje imamo primjere koji se javljaju u likovnoj umjetnosti i književnosti. Shvatale su da nemaju tradiciju na koju se mogu nadovezati , što ujedno znači da ne mogu biti nikome prethodnik. U tom smislu, vrlo često su se morale oslanjati na mušku tradiciju.

Većinom se smatra da su biološke razlike odgovorne za razlike i u ponašanju žena i muškaraca, i za različite uloge koje oni igraju u društvu. Stoller je ipak upozorio na takve pretpostavke. Rekao je: "Rod je pojam koji ima psihološke i kulturne konotacije. Ako su primjereni termini za spol 'muškarac' i 'žena', odgovarajući termini za rod jesu 'muški' i 'ženski'; ovi posljednji termini mogu biti sasvim neovisni o (biološkom) spolu."[2] Ako se pozovemo na teorijska zastupanja Stollera, spol je biološka determinanta, a rod društveno-uslovljena kategorija. Taj pojam roda će ujedno biti i temeljno polazište za istraživanja u feminističkoj posebice američkoj kritici.

Filozofska stajališta prema ženi

Razmotrimo stanovišta filozofije prema ženi i mjesto koje joj muški mislioci dodjeljuju koja nam govore kako

[1] Nasrullah Mambrol, "Elaine Showalter as a Feminist CriticWebsite Name", url: https://literariness.org/2016/09/24/elaine-showalter--as-a-feminist-critic/ , pristup stranici: 12.12.2022.

[2] Michael Haralambos i Martin Holborn, *Sociologija: teme i perspektive,*(Zagreb : Golden marketing, 2002.), 127.

je borba za ukidanje ženske prevlasti naišla na dug put. Na samom početku uviđamo nepovoljna mišljenja poznatih mislilaca o ženskoj intelektualnoj aktivnosti i nekadašnju destruktivnu prisutnost dominantnosti muškaraca. No unatoč tome žene su se bavile filozofijom još od njenih početaka, što nam jasno govori da filozofija nije bila namjenjena dominaciji filozofske misli postavljene od strane muškaraca, kao što će se to prvotno smatrati. Utiskivanje ženskih imena kroz povijst je trajalo i bilo veoma sporo no kasnije u povijesti filozofije dobit ćemo potvrdu prve ženske misli i kroz sačuvane fragmentirane filozofske spise.

> *Među dobročinstvima na kojima je Platon zahvaljivao bogovima prvo je bilo to što su ga stvorili slobodnim i ne robom, drugo muškarcem, ne ženom. Zakonodavci, svećenici, filozofi, pisci, mudraci svim su silama nastojali dokazati da je ženska potčinjenost željena na nebu i korisna na zemlji. Religije koje su oblikovali muškarci održavaju tu volju za dominacijom. U legendama o Evi i Pandori pronašli su svoje oružje. Stavili su filozofiju i teologiju u svoju službu, kao što smo vidjeli u citatima Aristotela i svetog Tome. Od antike satiričari moralisti rado oslikavaju ženske slabosti. Poznate su nam silovite optužbe koje su se kroz čitavu francusku književnost podizale protiv žena.*[3]

"Platon čak daje riječ mudroj Diotimi, ali ona naravno ne prisustvuje Gozbi. Žene koje prisustvuju gozbama mogle su biti obdarene pameću, ali sve to ulazi u njihovu ulogu zabavljačica."[4] U tom smislu opća slika patrijahalne povijesti nas vodi do zaključka da je povijest filozofije duboko ukorijenjena i pisana sa muškog aspekta. Tako imamo začetke nepovoljnog mišljenja za ženu već kod velikih filozofa poput Platona i Aristotela koji ne propituju društveno uređenje, već nastoje da se priklone tome gradeći svoje stubove filozofske misli na već dobro udarene patrijahalne temelje.

> *Kantova kritika zvuči dosta oštro jer, po njegovu mišljenju, žena je zatočenica pojavnosti koja miješa znanje i nakit. Primjerice, učene žene knjige koriste kao svoj sat, nose ih da se vidi da ih imaju, a nije važno što on obično stoji ili nije navijen. Također, žene glupavo ponavljaju, oponašaju muškarce poput majmuna. Tako učena žena oponaša muškarca, no njezino znanje služi drugačijoj svrsi nego njegovo, služi kao nakit, poput sata. Dakle, žena se znanjem odijeva, resi i uljepšava, no znanje pripada muškarcu. Kod Kanta, ali i kod ostalih, pojavljuje se teza da su ljepota i inteligencija razdijeljeni između žene i muškarca. Za Hegela su muški životi zaokupljeni državom, znanošću i radom u vanjskom svijetu. Odvajajući sebe od jedinstva obitelji, muškarac objektivizira vanjski svijet i osvaja ga kroz aktivnost i slobodu, a ženska je bitna određenost u obitelji, u jedinstvu i dijetetu karakterističnom za privatnu sferu. Hegel navodi kako žene nisu individue, barem ne u istoj mjeri i opsegu kao muškarci. One su zato nesposobne za duhovnu borbu i odvajanje koji karakteriziraju živote muškaraca.*[5]

Sva ova filozofska mišljenja poznatih mudraca nas navode na mišljenje da je osporavanje žena u filozofiji podrazumijevalo i isključivanje iz skoro svih ostalih učestvovanja u životu. Vrlo često mišljenja filozofa nas navode da žena nema centralnu, individualnu ulogu kao muškarac, a njezine sposobnosti kao i njezin integritet dovedeni su u pitanje. Takođe, kroz stavove poznatih mislilaca uviđamo uspostavljenu reprezentaciju svijeta koja je namjenjena isključivo za maskulinistički sistem, koje ne pravi mjesto za ženu. Takvu maskulinističku reprezentaciju svijeta mudri filozofi nisu dublje propitivali, već su taj svijet prihvatili i u njega utkali svoje filozofske koncepte okrenute isključivo prema idealima muškog genija.

Feministička kritika

No u 20. stoljeću imamo prve spisateljice i protagonistice – Virginia Wolf, Simone de Beauvoir, Hannah Arndth, Griselda Pollock – koje su potvrdile svoje znanje i ispostavile ga kao pandan muškoj sposobnosti i znanju. Možemo reći da su to prva začeća feminističke kritike u povijesti i podsticaj na teme o ženama u filozofiji, potom svim drugim poljima znanosti, pa i umjetnosti. Kada govorimo o povijesti kroz poglede feminističke kritike mo-

[3] Simone de Beauvoir, S., *Drugi spol:Činjenice i mitovi* (Beograd:Beogradski izdavačko-grafički zavod,1982.), 10.

[4] Nadežda Čačinovič, *Žene u filozofiji* (Zagreb: Centar za ženske studije, 2006.), 2.

[5] Iva Fofić, "Feministička kritika društva" (Završni rad, Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, 2017.), 9. url: https://core.ac.uk/download/pdf/197874751.pdf , pristup stranici: 16.12.2022.

žemo se obeshrabriti. Takođe, uviđamo problem sa dugovječnošću filozofskih spisa, radova koji ispisuju ženski trag intelektualnosti kroz povijest. Ono što su uspjele ostaviti nije se vrlo često smatralo vrijednim čuvanja i brige posredovanja. Uzmajući u obzir takvu činjenicu, dolazimo do zaključka da samim tim nije bio moguć opstanak punog ženskog djelovanja, jer kroz generacije ljudi su imali mišljenje da to nema skoro nikakvu vrijednost.

Kako i sama povjesničarka Griselda Pollock u svojoj knjizi iznosi problematiku pitanjem "Zašto je malo žena umjetnica?", stavlja nam jasno do znanja da propitamo društveni kontekst i općeprihvaćena pravila koja su toliko dugo bila na snazi. Simone de Beauvoir i Griselda Pollock su dale prva i početna feministička stanovišta. Riječ je o prvim feministkinjama koje su prepoznatljive i vrlo važne kada govorimo o feminističkoj kritici. Imamo dvije faze feminističke kritike, prva koja se bavila položajem žene u tekstovima autora, kako muškarci vide žene, i druga faza se okreće prema ženskom pisanju i njenoj psihodinamici pisanja. Ne kako je drugi vide, već šta je zbilja njeno stvaralaštvo.

Kate Millett u svojoj knjizi "Politika polova" koristi dva ključna pojma, a to su parijarhat i politika. Kada govorimo o pojmu politika koju iznosi Kate Millett, govorimo o pojmu izvjesne igre moći koja je poprilično prisutna u zapadnom svijetu, kao što ukazuju francuske feministkinje da je zapadna kultura falogocentrična. Kate Millett je uspostavila odnos moći koji nije zasnovan na zakonima, koja nema ustrojstvo. S. Beauvoir iznosi da je svugdje u središtu muška figura, da je on ono "Prvo", dok je žena, kako navodi - "Drugo". S. Beauvoir ne negira razlike u spolovima, već se bavi jasnom analizom žene i njenim položajem sa stanovišta egzistencijalističke filozofije.

> *Svako ljudsko biće ženskog spola nije dakle nužno žena; u tu svrhu potrebno je biti dijelom tajanstvene i ugrožene stvarnosti- ženskosti. Izlučuju li jajnici ženskost? Je li ona utisnuta na Platonovu nebu ideja? Je li dovoljno šuštava suknja da siđe na Zemlju? Iako se neke žene trude utjeloviti je, model ženskosti niko nikada nije patentirao. Rado ga opisujemo nejasnim i svjetlucavim pojmovima koji kao da su posuđeni iz riječnika proročica. U doba sv. Tome bit ženskosti činila se jednako pouzdano određena kao uspavljujuće svojstvo maka. No konceptualizam je izgubio na snazi. Prirodne i društvene znanosti više ne vjeruju u postojanje promjenjivih entiteta koji bi definirali određene karaktere kao što su i karakter žene, Židova ili crnaca. One karakter smatraju sekundarnom reakcijom na neku situaciju. Ako danas više nema ženskosti, znači li to da je nikada nije ni bilo. Znači li to da riječ "žena" nema nikakva sadržaja? To uporno tvrde pobornici filozofije, prosvjetiteljstva, racionalizma, nominalizma: žene bi među ljudskim bićima bile samo ono što proizvoljno označavamo riječju "žena".* [6]

S. Beauvior, takođe, iznosi da prije no što se potvrdimo kao muški ili ženski spol, da smo mi prvobitno svi ljudska bića. I shodno tome, da bi sagledali stvarnost ljudskog bića moramo se odvojiti od sebe i onoga kako se identifikujemo, a ne čovjeka kao nužnog povezivanja sa određenim identitetom.

Žene protagonistice u umjetnosti u 18. stoljeću

Ako uspostavimo paralelu između likovne umjetnosti i književnosti po pitanju ženskih imena, zapažamo da je za ostvarivanje određenih uspjeha i znanja bilo plodnije na polju književnosti. Na Royal Academy 1883. imamo viktorijanske žene u borbi za umjetničko obrazovanje. Naime, studentice 17. stoljeća su se morale boriti za svoja prava da bi imale istu obuku kao njihove muške kolege. Tako je primjerice nakon raznih pisanih peticija studenticama dopušteno crtanje muške gole figure, koja je prvobitno morala biti djelimično obučena.[7] Kada je riječ o prestižnim obrazovnim ustanovama žene su marginalizirane i nisu imale određena prava studiranja ili su čak u potpunosti isključene iz obrazovanja. Mnogi su debatirali da li žena uopće može biti umjetnica i da li treba imati pravo da uči crtati po živom modelu.

Nije tajna da je, povijesno gledano, učešće žena u vizuelnim umetnostima bilo marginalizirano u odnosu na muškarce, a žene su bile rutinski isključene iz povijest umjetnosti. Često su brak i održavanje društvenog statusa sprječavali žene da ostvare svoje ambicije kao umjetnice, a čak i ako su imale finansijska i neovisna sredstva da se

[6] Simone de Beauvoir, S., *Drugi spol: Činjenice i mitovi,* (Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1982.), 5.

[7] Amy Blluet,"Victorian women and the fight for arts training International Women's Day series", url: https://www.royalacademy.org.uk/article/striving-after-excellence-victorian, pristup stranici: 16.12.2022.

bave umjetnošću kao karijerom, akademije su ih često odbijale primiti. Stoga je izvanredno da 1768. nalazimo dvije žene među osnivačicama Kraljevske akademije: Angelicu Kauffman i Mary Moser. Uspostavljeni patrijahalni sistemi su tokom 16. pa do 19. stoljeća nastavili svoju tradiciju onemogućavanja učešća žene u umjetničkim obrazovanjima. Porijeklom iz Švajcarske, Angelica Kauffman stigla je u London 1766. Dobila je više obrazovanja od većine mladih žena tog vremena zahvaljujući svom ocu umjetniku (Joseph Johann Kauffmann), koji je bio odgovoran za nadgledanje njenog umjetničkog usavršavanja. Dok je bila u Londonu izvela je dva velika portreta kraljevskih žena i niz drugih portreta, uključujući i likovnu sliku autoportreta. [8]

Za plemstvo u 18. stoljeću slikanje portreta talentovane mlade žene bilo je veoma moderno. Akademije širom Evrope sve su više priznavale Kauffmanovu akreditaciju kao umjetnice a smatralo se da je potrebna strana ekspertiza da bi Britanska akademija uspostavila bilo kakvu reputaciju. Tako se 1768. umjetnici Anegelici Kauffman pridružilo dvadeset dva muška umjetnika u potpisivanju peticije koja je poslana kralju Georgeu III za osnivanje "Kraljevske akademije za slikarstvo i skulpturu". S druge strane, umjetnica Mary Moser je stekla svoju umjetničku reputaciju kao slikarica cvijeća, a 1790-ih ju je kraljica Charlotte naručila da dizajnira složenu cvjetnu dekorativnu shemu za Frogmore House u Windsoru. Bila je to mala pobjeda za Kauffman i nudi nam uvid u neke od izazova s kojima su se žene tada suočavale, a koji su slični mnogim problemima za koje žene i dalje vode kampanju.[9]

Ono što možemo konstatirati nadalje jeste da su se žene umjetnice u ovom periodu suočavale sa različitim izazovima, jer se problematizirala uloga žene kao umjetnice, kako njen profesionalni uspjeh tako i sam integritet i egzistencija. U tom smislu, možemo govoriti i o današnjem kontekstu i problemima i borbama s kojima se žene susreću.

Također, neizostavno je spomenuti Virginiju Wolf, njen esej "Sopstvena soba" koji je jedan dosta koherentan rad, te rad "Tri Gvineje" koji je dosta repetativan. Radovi govore o ženskom iskustvu i kako se ono razvijalo. "Tri Gvineje" je dosta značajan historijski dokument, jer u njemu možemo naći vrlo važne detalje iz 18. i 19. stoljeća. Virginija u svojim djelima kroz niti svakodnevnice, provlači problematiku šta znači biti žena. U oba rada također ističe zašto je važno da žena zarađuje svoj novac i kako novac daje sigurnost, a sigurnost omogućava da mišljenje ne bude dio servilnosti prema ocu, bratu ili mužu od kojih zavisi. Misleći da je ženi potreban lični prostor, njena Sopstvena soba je metafora za žensku slobodu i žensko osamljivanje. Ukoliko žena posjeduje svoju slobodu i novac njeno mišljenje može biti samostalno i validno. U tom smislu, njen prostor kojeg posjeduje i novac s kojim raspolaže ona raspolaže bi ujedno bilo i raspolaganje sa njenom ličnom slobodom. Treba naglasiti da to nema nikakve veze sa mediokritetskim prebacivanjem ili identifikovanjem pobornika ideologije.

Umjetnice savremene ere

Louise Bourgeois

Louise Bourgeois je napisala: „Žena nema mjesta kao umjetnica dok ne dokaže iznova i iznova da neće biti eliminisana" (1954).[10] Imala je sedamdeset godina, kada je kao starica doživjela svoju izložbu na kojoj će tek postati priznata umjetnica, iako je do tada provela dug put tragajući za izvorima svog plodnog umjetničkog narativa. Svoje radove je stvarala na ličnim iskustvima, autobiografskim elementima, kao i elementima nasilja, tjeskobe, feminizma koje je prožimala kroz crteže, grafiku, i skulpture.

U eseju "Moja Louise Bourgeois" Siri Hustvedt iznosi feminističko stanovište o ženskom iskustvu umjetnice Bourgeois, kao vrlo značajne umjetnice. S. Hustvedt piše da je Louise Bourgeois jednom prilikom izjavila da tadašnji povjerenici Muzeja moderne umjetnosti nisu bili uopće zainteresirani za mladu ženu koja dolazi iz Pariza. Nije im laskala njena pažnja. Nadalje iznosi da su bili slijepi za njen genij, genij koji je iskazan u djelima nastalim u

[8] Amy Blluet,"Victorian women and the fight for arts training International Women's Day series", url: https://www.royalacademy.org.uk/article/striving-after-excellence-victorian, pristup stranici: 16.12.2022.

[9] Amy Blluet, "Mary Moser and Angelica Kauffman: the RA's founding women International Women's Day series" url: https://www.royalacademy.org.uk/article/mary-moser-and-angelica-kauffman , pristup stranici: 16.12.2022.

[10] Siri Hustvedt, *A woman looking at men looking at women : essays on art, sex, and the mind* (New York: Simon & Schuster, 2016.), 58.

njenim tridesetim. Za ženu je često podrazumijevalo da je bolje biti stara, jer staro lice ne nosi prijetnju erotske želje. Alice Neel, Lee Krasner, Louise Bourgeois su umjetnice koje su prepoznate tek u starijem dobu. Bourgeoisove ćelija (Cell Eyes&Mirrors, 1989-93.) napravljena je poput pjesama u vizualnom jeziku materijalnih stvari i zaprepašćuje nas da nisu ranije prepoznati i priznati. Radovi ove umjetnice su vrlo oirginalni, na koncu uspjeli su iskovati čvrstu putanju umjetnosti zasnovanu na iskustvima žene posve drugačije perspektive jer, kako je rekla: „Svijet umjetnosti pripada muškarcima". Louise Bourgeois, takođe, dala je još jednu zagonetnu izjavu: "Unutarnja potreba umjetnika da bude umjetnik ima sve s rodom i spolnošću. Frustracija žene umjetnice i njezin nedostatak neposredne uloge umjetnice u društvu je posljedica te nužnosti, a njezina nemoć čak i ako je uspješna, ona je vani. To je još uvijek umjetnost žene".[11]

Umire u 98-oj godini 2010. u New Yorku, ostaje nadaleko priznata kao jedna od najsnažnijih umjetnica zbog svoje duge umjetničke karijere, ali i snažnih monumentalnih instalacijskih skulptura koje su stvarane od različitih medija, od tradicionalnih do bronzanih, kombinirajući i svakodnevne predmete koji su nabijeni snažnim emocionalnim nabojima.

Yoko Ono

Yoko Ono je rođena 1993. u Tokiju. Nedvojbeno je riječ o jednoj od najpoznatijih umjetnica. U New York se seli 1950-ih gdje se počinje pojavljivati na međunarodnoj umjetničkoj sceni. Svojom muzikom, filmovima, performansima, poezijom, slikama i skulpturama, Yoko Ono neiscrpno i vrlo snažno djeluje 1960-ih. Njena umjetnost je okarakterisana kao feministička umjetnost koja nastaje pod uticajem konceptualizma i fluksusa. Svoj iskaz nije ograničila na slikarstvo, već uključuje preformans, poeziju, slikarstvo, muziku, film i skulpturu. U svojim ranim umjetničkim praksama vrlo često je komunicirala sa svojom publikom verbalno ili pisanim uputama.

> *Umjetnica je uvijek predstavljala ženski identitet i svijest o tijelu kao promjenjivi proizvod složenih atrubutivnih procesa. S obzirom na to, ona je bila jedna od prvih žena umjetnica koja je postavila rodno pitanje čvrsto u centar svog rada. Yoko Ono je često povezivala svoju nemirnu biografiju sa potrebom da istraži svoje etničko porijeklo i svoju ulogu žene. Rođena u Tokiju 1993. godine, provela je dvije godine u SAD-u, odvojena od roditelja, tokom rata. Ono je u svojim ranim galerijskim izložbama predstavila konceptualne objekte koji su pozivali gledatelja da na neki način - stvaran ili zamišljen - sudjeluje u izvođenju ili razvoju djela. Osim što voli proceduralno i konceptualno, Ono predstavlja i rani feministički stav. Od ranih događaja, Ono je u svom radu kritikovala bipolarni heteroseksualni rodni model. Ovo odražava njeno iskustvo marginalizacije ne samo kao žene, već i kao pripadnika etničke manjine.*[12]

Najpoznatija je po svom preformansu *Cut Piece*, održanom u Londonu na Destruction in Art Symposium-u 1965., kojim propituje socio-kulturne probleme fizičkog prisustva ženskog tijela i njegovog promatranja. Yoko Ono u svom preformansu je zahtjevala zajedničko sudjelovanje, intervenisanje i odgovornost publike. Publika je bila pozvana da makazama isiječe odjeću umjetnice koja je stajala na bini, tim činom umjetnica propituje žensko tijelo gdje umjetnica ostaje u potpunosti obnažena na pozornici. Publika koja je učestvovala u preformansu razotkrivanja tijela ujedno je dala odgovor na povijest tretiranja ženskog tijela.

Corita Kent

Corita Kent je poznata po svom snažnom i nepokolebljivom aktivizmu. Sa svojih osamnaest godina odlučuje se pridružiti redu Sestara Bezgrešnog srca Marije u Los Angelesu. Postaje ključna figura, kako Vanina Andreani u svom radu piše, spominjući da je svojom umjetničkom praksom odražavala pitanja duboko ukorijenjena i povezana sa društvenim i političkim pokretima, postavljajući problematiku velikih ideoloških borbi, strastveno se boreći za odbranu građanskih prava žena i manjina. Predavala je umjetnost 60-ih na Immaculate Heart Collage. Jedna od umjetnica koja je djelovala inspirativno i nadahnjujuće za druge. Tokom tog perioda iskovala je vlastitu estetiku grafike, prije Worhola eksperimentiše sa ikonografijom, izrađuje serigrafiju, placate, murale koji su bili kombina-

[11] Siri Hustvedt, *A woman looking at men looking at women: essays on art, sex, and the mind* (New York: Simon & Schuster, 2016.), 61.

[12] Ilka Becker, Uta Grosenick, *Women Artists in the 20th and 21st Century*, (Cologne: Taschen, 2001.), 406-407.

cija njene vjere, književnosti i aktivizma. Radovi su joj bili ujedno i vrlo politički, između ostalog bavili su se Vijetnamskim i građanskm ratom. Crkvu je napustila 1968., ali ostaje kao njena članica, nastojeći spojiti svoju religioznost, pedagogiju i umjetničku praksu. Od 1941. razvija vrlo inovativne metode za podučavanje umjetnosti, prije svega pozivanjem na časove važnih ličnosti sa područja arhitekture, dizajna ili muzike, uključujući i neka kultna imena kao što su John Cage, Richard Buckminster Fuller ili Charles Eames.[13]

Corita Kent 1951. završava svoje studije iz povijesti umjetnosti, specijalizirajući se za srednjovjekovnu skulpturu. Ova posve veoma nobična i zanimljiiva umjetnica postaje priznata u svijetu osvojivši prvu nagradu Los Angeles County Museum of Art i sudjeluje na nebrojenim izložbama i konferencijama.

Mona Hatoum

Rođena u Beirutu 1952., palestinka Mona Hatoum odlazi iz Libana, gdje neposredno izbija građanski rat, u London. Ostaje djelovati kao umjetnica u Londonu i graditi svoj dom iznova, te zahvaljujući svom snažnom umjetničkom djelovanju i mnoga druga mjesta postaju njen dom. Postaje britansko-palestinska multimedijalna umjetnica instalacija. Ideje koje se manifestuju u radovima ove umjetnice spajaju politiku egzila, postkolonijalizam, feminizam i kritiku modernističkih načina proizvodnje. Kao feministički odgovor na konzervativnu politiku koja je dovodila u pitanje reproduktivna prava Hatoum je stvorila rad *Silence* (1994.), koji je napravljen od prozirnih staklenih cijevi kako bi se prenijela krhkost dječjeg krevetića i opasnost za gledaoca kao mjesto potencijalne katastrofe. Njena koluminirajuća domaća slika *Homebound* (2000.) postavlja pitanje kako neko može pripadati mjestu koje više ne postoji ili se radikalno promijenilo. Hatoum koristi vlastitu kosu da plete složene narative, ubacujući individualno prisustvo u svoj rad koji kritikuje bezlični, sterilni jezik minimalizma. Zbog Hatoumovog šireg interesa za prikazivanje ženskog djelovanja, tabui koji okružuju kosu funkcionišu kao simbol neobuzdane seksualnosti u određenim kulturama, pružaju umjetnici oružje u borbi protiv kontrole[14].

Zaključak

Kada želimo govoriti o feminizmu preduvjet je da se potrudimo razumjeti žensko iskustvo. Ono što je izuzetno važno jeste da onog trenutka kada postanemo svjesni onoga što bismo mogli nazvati ženskom tradicijom i problemima koji se dešavaju u okvirima te tradicije, počnemo drugačije gledati na tekst. Potrebno je da izoštrimo čula da bismo mogli određene probleme prepoznati. Sve je to povezano sa dugo vladajućom muškom hegemonijom i sa okrenutošću žene kući i okućnici, njenim svakodnevljem kroz povijest. Svjedočimo dugogodišnjoj i višestoljetnoj tradiciji brisanja ženskog autorstva, što nam nije ništa novo ni čudno, ali svakako tužno i poprilično poražavajuće. Žene su u povijesti dugo vremena bile cenzurirane, te su svoju potrebu za introspekcijom morale da kriju.

Nije tajna da je, povijesno gledano, učešće žena u vizuelnim umetnostima bilo marginalizirano u odnosu na muškarce, a žene su bile rutinski isključene iz povijest umjetnosti. Često su brak i održavanje društvenog statusa sprječavali žene da ostvare svoje ambicije kao umjetnice, a čak i ako su imale finansijska i neovisna sredstva da se bave umjetnošću kao karijerom, akademije su ih često odbijale primiti.

Filozofska mišljenja poznatih mudraca nas navode na mišljenje da je osporavanje žena u filozofiji podrazumijevalo i isključivanje iz skoro svih ostalih učestvovanja u životu. Vrlo često mišljenja filozofa nas navode na to da žena nema centralnu ulogu kao muškarac, a njene sposobnosti kao i integritet dovedeni su u pitanje. Takođe, kroz stavove poznatih mislilaca uviđamo uspostavljenu reprezentaciju svijeta koja je namijenjena isključivo muškarcu, ili kako su je francuske feministkinje nazvale - falogocentični svijet, svijet koji ne pravi mjesto za ženu.

U ovom radu sam ponudila drugačiji pogled na povijest umjetnosti vođena idejama protagonistica na području feminističke kritike. Osvrnemo li se na povijest, ženama je bivalo zabranjeno da slobodno govore, stvaraju i pišu o

[13] Vanina Andreani *"Corita Kent Orders and Counter-culture"* (© Switch (on Paper), 2017.), 1. url: https://www.switchonpaper.com/wp-content/uploads/2018/12/Corita-Kent_Orders-and-counter-culture.pdf , pristup stranici: 03.08.2023.

[14] Donna Stein *"Mona.Hatoum Womans Art Journal"* (The Wende Museum of the Cold War in Los Angeles, 2019.), 53.-55. url: https://www.academia.edu/39990232/Stein_Mona_Hatoum , pristup stranici: 03.07.2023.

svojoj seksualnosti, požudi, svom tijelu. Odnosno, svaka vrsta introspekcije je jasno osuđena i kritikovana od strane javnog mnijenja. Na ponuđenim primjerima pokušala sam dati uvid šta znači biti žena u 18. stoljeću. Povijest poznaje doista mnogo žena koje su svojom razboritom hrabrošću bile uporne u nauci, likovnoj umjetnosti, književnosti, obrazovanju i na mnogim drugim poljima djelovanja. U ovom radu sam na primjerima određenih ženskih umjetnica nastojala dati oskudnu sliku o tome šta podrazumijeva biti žena u umjetnosti, pominjući njihova značajna djela, ostvarenja i umjetničke prakse. Te umjetnice su se izborile za svoju emancipaciju u svijetu gdje se uvažavao jedino muški uspjeh. Vidimo da se promjene nisu dešavale bez hrabrog zalaganja ovih umjetnica, da iako su doživjele velike uspjehe i iznjedrile velike doprinose, njihov put je bio iznimno težak jer su bile žene. Osvrnemo li se na trenutačno polje umjetnosti i količinu trenutnih umjetnica predstavljenih u okvirima galerija i aktualnih artificijalnih institucija, postavlja se pitanje da li se situacija mijenja.

Literatura:

Simone de Beauvoir, *Drugi spol: Činjenice i mitovi*, (Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1982.)

Nadežda Čačinović, *Žene u filozofiji* (Zagreb: Centar za ženske studije, 2006.)

Siri Hustvedt, *A woman looking at men looking at women: essays on art, sex, and the mind* (New York: Simon & Schuster, 2016.)

Michael Haralambos i Martin Holborn, *Sociologija: teme i perspektive*, (Zagreb: Golden marketing, 2002.)

Virginia Woolf, *A Room of One's Own*, (London: Grana da Publishing Ltd, 1983.)

Ilka Becker, Uta Grosenick, *Women Artists in the 20th and 21st Century*, (Cologne: Taschen, 2001.)

Griselda Pollock, Vision and Difference: *Feminism, Femininity and Histories of Art*, (London and New York: Routledge Classics, 2003.)

Internet izvori:

Nasrullah Mambrol, "Elaine Showalter as a Feminist CriticWebsite Name", url: https://literariness.org/2016/09/24/elaine-showalter-as-a-feminist-critic/, pristup stranici: 12.12.2022.

Iva Fofić, "Feministička kritika društva" (Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet Osijek, 2017.), 9. url: https://core.ac.uk/download/pdf/197874751.pdf , pristup stranici: 16.12.2022.

Amy Blluet,"Victorian women and the fight for arts training International Women's Day series", url: https://www.royalacademy.org.uk/article/striving-after-excellence-victorian, pristup stranici: 16.12.2022.

Amy Blluet, "Mary Moser and Angelica Kauffman: the RA's founding women International Women's Day series", url: https://www.royalacademy.org.uk/article/mary-moser-and-angelica-kauffman , pristup stranici: 16.12.2022.

Donna Stein "Mona.Hatoum, Womans Art Journal" (The Wende Museum of the Cold War in Los Angeles, 2019.), 53.-55., url: https://www.academia.edu/39990232/Stein_Mona_Hatoum , pristup stranici: 03.07.2023.

Vanina Andreani "Corita Kent Orders and Counter-culture" (© Switch (on Paper), 2017.) , url: https://www.switchonpaper.com/wp-content/uploads/2018/12/Corita-Kent_Orders-and-counter-culture.pdf , pristup stranici: 03.08.2023.

A FEMINIST APPROACH TO ART HISTORY

Ilda Halilčević

University of Sarajevo, Academy of Fine Arts
ihalilcevic@alu.unsa.ba

There is no doubt that throughout history women have been unequal beings. Confronting the viewpoints of well-known philosophers who throughout the history of philosophy gave their negative opinions, the work tries to point out the problem faced by women in accordance with the time in which they lived. In the 20th century, the first female writers and protagonists - Virginia Wolf, Simone de Beauvoir, Hannah Arndth, Griselda Pollock - confirmed their knowledge and turned it out to be a counterpart to male ability and knowledge, at the same time the first conceptions of feminist criticism in history and the impetus for topics about women in philosophy, then all other fields of science, including art. History through the eyes of feminist criticism seems discouraging. Witnessing the long-standing and centuries-old tradition of erasing female authorship is nothing new or strange, but indeed sad and quite devastating. When talking about feminism, a prerequisite is to make an effort to understand the female experience. Through the very history that records the women's tradition, it is important to notice the problems that occur within the framework of that tradition. It's no secret that, historically, women's participation in the visual arts has been marginalized in relation to men, and women have been routinely excluded from art history. It is also necessary to talk about today's context, problems and struggles that women face.

Keywords: feminist criticism, sex, gender, patriarchy, woman, society, history of art, women artists, education, masculinist system